

формировании городской ментальности. Рассмотрены факторы, способствующие переходу от традиционной к современной Украине.

Ключевые слова: город, горожане, творческая работа, городская ментальность, столкновения различий, социальное взаимодействие, драматизм

CITY AS A SOCIO-CULTURAL SPACE: QUALIFIED SIGNS

I. G. Sydorenko

Abstract. The article is devoted to the consideration of qualitative changes that accompany the process of building cities. It focuses on the peculiarities of urban lifestyle, which is the formation of urban mentality. It is considered, due to what factors there was a transition from traditional to modern Ukraine.

Keywords: city, cities, creative work, urban mentality, collision of differences, social interaction, drama

УДК 94(477)(=161.2)

ФЕНОМЕН АВТЕНТИЧНОСТІ В ДУХОВНОМУ СВІТІ ЛЮДИНИ

В. Ф. ЯТЧЕНКО, доктор філософських наук, професор

E-mail: yatchych@ukr.net

Анотація. Досліджено явище автентичності/неавтентичності в процесах реалізації людиною своєї життєвої програми. Зокрема аналізу піддані особливості трансформації почуття автентичності/неавтентичності в екстремальних умовах життя особистості.

Ключові слова: автентичність/неавтентичність особистості, духовні цінності, екстремальні умови виживання людини

Актуальність. У своїх самопочуваннях, у своїх самооцінках людина, здійснюючи той чи інший вчинок чи висловлюючи якесь судження, керується цінностями, які вона вважає "справжніми", невіддільними від її (особистості) самохарактеристик (і тоді вона відчуває себе внутрішньо цілісною, справжньою, незрадливою у стосунках із своєю совістю, гідністю). В філософії й психології почування, викликані цими реаліями, отримали назву автентичності особистості. І, навпаки, якщо особистість з огляду на якісь зовнішніх факторів продукує розрив між питоменими для неї моральними,

релігійними, педагогічними налаштуваннями і цінностями, які вона декларує, “виставляє напоказ” у своїх настроях, словах або вчинках, то оця розірваність, розокремленість ціннісних орієнтацій і реальних поступовань породжує відчуття власної несправжності, неправдивості, якоїсь підробленості своєї поведінки, одним словом, неавтентичності. Саме переживання особистістю автентичності чи неавтентичності своєї поведінки або ціннісних настановлень правдиво виказує глибинний стан, осердя її внутрішнього світу.

Проблема автентичності з необхідністю набирає й екзистенційного виміру. На кожному кроці життєвого вибору (а надто, коли йдеться про життєво важливий вибір) людина неминуче трансцендує в сферу істинно суцільних моделей поведінки (як вона собі їх уявляє), порівнює їх з тими цінностями, які їй накладає наявна конкретна ситуація і на основі цього порівняння здійснює вибір поведінки в даній ситуації. Істинно суще завжди постає у формах позачасових, абсолютно суттєвих максим, які можуть бути суголосними чи, навпаки, протиставними нацюхвилинним потребам і ціннісним орієнтаціям людини.

Незайвим буде відмітити, що для позначення викладених вище явищ духовного життя в філософії побутують також і категорії “адекватність/неадекватність”. Однак в обраному контексті термін “автентичність/неавтентичність” видається доречнішим, адже згідно з філософською традицією, що йде ще від Аристотеля, адекватністю називають і невикривлене відображення об’єкта в свідомості суб’єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему автентичності/неавтентичності досліджували багато зарубіжних та вітчизняних мислителів, серед яких яскраво виділяються І. Кант, Ф. Рено, Е. Візель, Д. Гойченко та багато інших.

Метою дослідження є явище автентичності/неавтентичності в процесах реалізації людиною своєї життєвої програми.

Результати дослідження та їх обговорення. Відчуття автентичності чи неавтентичності може бути штучно нав’язаним, цебто вибудовуватись на таких самоототожненнях, які самотійно в звичайному плині життя людина в своїх інтенціях не переживає. Подібно до інших суспільно-психологічних процесів цілеспрямоване нав’язування особистості відчуття автентичності чи неавтентичності може використовуватись в егоїстичних цілях певної групи людей, інтереси яких навіть протистоять інтересам тих, кому ці автентичності/неавтентичності насаджуються.

Дослідження цього питання має солідну історію. Фіксацію й різноманітні інтерпретації станів автентичності й неавтентичності подибуємо ще в розмислах стоїків, кініків, біблійних апостолів і

пророків, в працях І. Канта. Фундаментальний виклад цієї проблеми в спадщині діячів Просвітництва здійснив сучасний французький філософ Філіп Рено в монографії “Політес Просвітництва. Закони, звички, манери” [5].

Але детальніший аналіз цього питання – справа окремого дослідження. Зосередимось наразі на розгляді ситуацій, коли від того, дотримується чи не дотримується особистість встановлених державою або панівною соціальною групою правил поведінки чи навіть настроїв залежить доля її самої і її рідних. Не тільки суспільна вага, але й з суто номінального боку форми, типи співвідношень між внутрішніми налаштуваннями і спрямованими назовні діями чи судженнями в цього різновиду автентичності/неавтентичності можуть суттєво відрізнятися від такого співвідношення в умовах, що не несуть в собі ніяких загрозливих наслідків. Такого роду ситуацію, яка відбулась у нацистському концтаборі, описує Е. Візель [1]. Батько запевняє малолітнього сина, що нещадне побиття в'язня садистом-наглядачем – то лише гра за добровільної згоди обох учасників. Спокійна зовнішня поведінка батька – це, звичайно ж, вияв неавтентичності, але цілком автентичним для нормального батька постає прагнення уберегти дитину від важкого нервового стресу шляхом обману.

В даному випадку автентичність чи неавтентичність в діях мовця мало що змінює в реальному житті. Зовсім інша річ, коли слова і вчинки особистості, породжені вимушеною неавтентичністю, не лише спричиняють в ній душевний дискомфорт, але й призводять до трагічних переломів у долі великої кількості інших людей, часом зовсім непричетних до цієї особистості. При цьому нерідко трапляється так, що й сам дієвець передбачує негативні наслідки своїх вчинків і для себе, і для якоїсь групи оточуючих, хоч суб'єктивно він зовсім цього не бажає.

Це вкрай негативно позначається на психіці і самої цієї людини, і оточуючих. Кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст. в Україні надають безліч матеріалів для такого висновку. Районні газети цього періоду переповнені листами селян, які закликають своїх односельців, колег по артілі, а інколи і зі зверненням до конкретних людей своєчасно здійснити, наприклад, передплату на чергову державну позику. Такі ж звернення лунали чи не в кожному селі на зборах, в бесідах з кореспондентами газет або посадовими особами, хоч усі розуміли, що ці слова і вчинки далеко не завжди суголосні внутрішнім переконанням особистості.

Суперечності, різнозвуччя між внутрішнім і зовнішнім світами особистісного буття в таких ситуаціях постають моральним корелятом суперечностей між соціальними ролями в діяльності

особистості, зіткненням цих ролей. У висліді – душевна незатишність, дискомфорт. А провістя можливості остаточної втрати або послаблення відчуття ганебності обраної моделі поведінки підштовхують людину шукати шляхи примирення із собою, знаходити способи самовиправдання. В пізніших спогадах свідки масових смертей визнають, що ними опанував тоді стан якоїсь загальмованості, байдужості за спостерігання численних трупів померлих від голоду, які лежали скрізь – в хатах, під хатами, в полі, на дорогах. Вони пояснюють причини цього стану нездатністю будь-що вдіяти, аби врятувати хоч когось із цих людей. Ось як відповідав на запитання американських дослідників свідок, анонім із Житомирщини, який в 1933 році був студентом у Житомирі, але жив у приміському селі, щодня ходив на заняття в місто і щодня ж бачив десятки трупів селян, що намагались прорватись у місто в надії роздобути харчі:

- Коли почали напливати селяни до міста, шукаючи хліба?
- В 32-му, 33-му році. Тоді як голод почався.
- А що Ви думали, як Ви їх бачили?
- А що ж я міг думати? Голодні, вмирають та й все – що я міг? Я й сам голодав, голодним був [3; 1, с.112].

В цьому ж інтерв'ю свідок розповів, що він навіть підраховував кількість побачених трупів: "... ходив дорогою, нарахував до 100 трупів і перестав рахувати. То правда, сам бачив" [1, с.114]. Далі в інтерв'ю він описує ті жахи, які відбувались і в самому Житомирі, і в його рідному селі. Тобто це не була байдужа, нечула людина і не зачерствіла вона від побаченого. Але й через багато років пригадуючи, що він тоді не думав про неприродність такого стану речей, нелюдську жорстокість тих, хто до цього призвів, він підсвідомо виправдовує себе, підшукуючи все нові й нові аргументи.

Або тепер розгляньмо, приклад, вже іншого роду. Велика кількість бідняків українського села в 1932-1933 роках вже щиро вважали середняків своїми ворогами і били їх, закликали до їх "розкуркулення". Наразі перед нами не просто деградація соціальної структури, породжена штучним запровадженням ворожих стосунків між сутнісно спорідненими соціальними групами. Взяте з боку внутрішнього духовного світу людини, таке явище виявляє себе як деградація автентичності особистості, бо це вже не та ситуація, коли бідняк насправді не вважає середняка ворогом, але публічно демонструє "класове чуття", "класову ненависть" і т. под. Аналогічні процеси відбувались і в свідомості частини жителів міст стосовно селян. Первинно нав'язані особистості антигуманні норми вже інтериоризовані, засвоєні нею і протягом багатьох, багатьох років тому ці квазі-автентичності сприймаються нею як питоменно свої,

справжні, глибинні почуття, спрямовуючись все на нові й нові, сучасніші об'єкти. Спецзведення ДПУ УРСР до керівників уряду Радянської України свідчать про непоодинокі факти “бідняцького терору” проти заможніших селян. В одному із сіл Кременчуцької округи бідняки на загальних зборах у присутності уповноваженого РВК і місцевого секретаря партосередку знущалися над “куркулями”, плювали їм в обличчя, а представник РВК пізніше назвав це “активністю мас” і схвалював такі дії, бо під їх враженням заможні селяни здали 300 пудів хліба [4; 1; 2, с.290]. З 1929 року почастішали підпали господарств заможних селян з боку бідноти [2, с. 424].

Щиро вважаючи тепер не тільки куркулів, але й підкуркульників та середняків своїми ворогами, ця соціальна група селян відтепер вже не відчуває, що такі дії суперечать їх глибинним ціннісним орієнтаціям, не усвідомлює суперечності між своїми переконаннями й діями. Навпаки, ненависть і агресія були виявом дій людей з цілком новими автентичностями. Ось ці глибинні духовні зрушення ще довго відлунювали в душах наступних поколінь, будучи однією з підоснов “єдності комуністів і безпартійних”, ненависті до рухівців, дисидентів, представників екологічних рухів у восьмидесятих-дев'яностих роках ХХ століття.

Схожі процеси відбувались і в середовищі тих, хто сам проводив обшуки, вилучав продукти харчування, забезпечував ідеологічний супровід політики терору голодом. Великий відсоток уповноважених, директорів МТС, сількорів і редакторів газет та ін. сприймали голодуючих як таких, що своїми діями й настроями заслужили таку долю. Коли власкори писали, приклад, про конюха, який погано годував коней, як про свідомого шкідника, що намагається зірвати всю посівну кампанію в країні (були й такі статті), вони не могли не бачити всю абсурдність такої позиції. Але, намагаючись зберегти цілісність свого внутрішнього світу, власну гідність і самолюбство, їм психологічно комфортніше було переконати себе, що супроти них діє сильний і підступний ворог, тому і їхні реакції були адекватними. Це теж було своєрідне самовиправдання, прагнення зміцнити власну автентичність. І це є також вид деградації особистості. Криза автентичності, отже, зачіпає широке коло соціальних груп українського суспільства перед- і післяголодоморних часів, не кажучи вже про власне Голодомор.

Отже, коли людина інтериоризує “нову” автентичність (відчуває себе “справжньою” в соціумі, заснованому на брехні), вона свідомо чи несвідомо вносить корекцію в своє розуміння істинно суцього в житті й суспільстві. Надалі в процесі наступних актів життєвого вибору вона, постійно трансцендуючи за межі свого наявного буття в сферу оновленого істинно суцього, вже співставляє свої прагнення,

ідеали з уявленнями про це нове істинно суще. В такий спосіб здобувається новий екзистенційний досвід. Як правило, в подібних ситуаціях на просценіум виходить позиція мімікрії.

Так в духовному світі людей голодоморних часів відбувається деградація внутрішніх ціннісних настанов, з'являються інші, хоч і нав'язані зовні автентичності, але вже такі, що сприймаються ними як свої власні, вистраждані життям або осягнені в ході розмірковувань. І охоплюють подібного роду метаморфози далеко не тільки простих селян, студентів чи містян. Свідок і активіст у часи колективізації, який пізніше кардинально переосмислив свою позицію і щиро розкався Д. Гойченко описує світоглядну еволюцію свого давнього друга Михайла від віруючого антикомуніста і антибільшовика до ревного адепта комуністичного символу віри й партійного функціонера, здобуття ним нових самоідентифікацій. “Я поки що боюсь собі признатись в тім, що першопричинами, які зумовили моє перетворення в комуніста, були матеріальні й правові, які мені обіцяла приналежність до правлячої партії. А опісля на цій матеріальній базі поступово створювалась побудова моєї комуністичної свідомості, що завершилась гарячим захопленням красивими горизонтами комуністичного суспільства” [2, с. 221].

Маємо тут переказ того, як чесна людина, зазнавши руйнації особистісної цілісності, відмови під тиском зовнішніх обставин від давніших ідеалів, намагається повернути втрачену автентичність (зауважимо: вже через марксистсько-ленінські категорії й постулати!) виправдати себе перед собою ж, окреслювання нових моральних настанов через псевдосакральні замітники. Це поширений прийом створення своєрідного лекала, за яким викреслювали своє самовиправдовування “корисні ідіоти” – комуністи-ідеалісти, котрі щиро вірили в “загірну комуну”.

Висновки та перспективи. Політика радянської влади перед-голодоморних і голодоморних років зпродувала багатоманітні вияви набуття низкою соціальних груп українського селянства нових автентичностей під впливом економічного, адміністративного, пропагандистського тиску з боку партійних і державних інституцій. На тривалий час усталилось у свідомості багатьох селян кліше автентичності “я – незаможник”(супроводжуване цілим букетом емоційних наповнень і моральних налаштованостей), на противагу іншій групі селян, яка фактично не була ані багатшою, ані іншою за своїми духовними налаштованостями, все ж сприймалась як чужа, ворожа спільнота.

Зворотною стороною автентичності постає явище антиавтентичності або, як частіше її називають, антиідентичності. Цей термін використовує Й. Рюзен в монографії “Нові шляхи історичного мислення”

для позначення самоусвідомлення особистості через відмежування себе від якогось періоду свого життя, від ідентифікації себе з іншими групами (поколіннями). Так більшість німців після Другої світової війни не ідентифікують себе з попередньою генерацією. Натомість вони прагнуть відчувати себе автентичними в життєвому світі "...універсалістських цінностей і норм". Явищем антиавтентичності в передголодоморний період та в час Голодомору можна назвати позицію віруючих, які відмежовували себе від світу цінностей, нав'язуваних "сатанинською владою", себе ж вони ідентифікували як "воїнів Христа".

З одного боку, це було виявом духовної стійкості особистості послідовності у своїй автентичності, але з іншого – такий стан продукує позицію незакоріненості особистості в оточуючому середовищі. А це дуже небезпечно для соціуму річ, адже особистість перестає вважати своїм все суспільство, всю державу. Саме в такій незакоріненості, викликаній антинародною політикою французької влади, вбачала мислителька С. Вейс основну причину небажання великою частини французів чинити опір гітлерівській інвазії. Подібна незакоріненість, викликана постійними репресіями, сталінською політикою терору голодом протягом 20-х років, викликала в духовному світі українців настанову ненависті до режиму, метастази якого проникали у всі пори суспільного організму.

References

1. Vizel', E. (2006). Nich. Svitanok. Den'. [Night. Dawn. Day.]. Kiev: Dukh i Litera, 272.
2. Goychenko, D. (2013). Krasnyy Apokalipsis: skvoz' raskulachivaniye i Golodomor. Memuary svidetelya. [Red Apocalypse: through dispossession and the Holodomor. Memoirs of a witness]. Kiev: A-BA-BA-GA-LA-MA-GA, 400.
3. Pyrih, R. YA. (2007). Holodomor 1932-1933 rokiv v Ukrayini. Dokumenty i materialy. V 4 t. [Holodomor of 1932-1933 in Ukraine. Documents and materials. 4 tons]. Kiev: Vyd. dim "Kyievo-Mohylyans'ka akademiya", 1128.
4. Hrynevych, L. (2012). Khronika kolektyvizatsiyi ta Holodomoru v Ukrayini 1927-1933. [Chronicle of Collectivization and Holodomor in Ukraine 1927-1933]. Kiev: Kritika, 264.
5. Reno, F. (2016). Polites Prosvitnytstva. Zakony, zvychky, manery. [Polites of the Enlightenment. Laws, habits, manners.]. Kiev: Stilos, 339.

ФЕНОМЕН АУТЕНТИЧНОСТИ В ДУХОВНОМ МИРЕ ЧЕЛОВЕКА

В. Ф. Ятченко

Аннотация. Исследовано явление аутентичности/ неаутентичности в процессах реализации человеком своей жизненной программы. В частности анализу подвергнуты особенности трансформации

чувства аутентичности/неаутентичности в экстремальных условиях жизни личности.

Ключевые слова: аутентичность/неаутентичность личности, духовные ценности, экстремальные условия выживания человека

THE PHENOMENON OF AUTHENTICITY IN THE HUMAN SPIRITUAL WORLD

V. Yatchenko

Abstract. The article examines the phenomenon of authenticity/non-authenticity in the processes of human implementation of their life program. In particular, the analysis subjects the peculiarities of the transformation of the authenticity/non-authenticity sense in the extreme living conditions of the individual.

Keywords: authenticity/non-authenticity of the person, spiritual values, extreme conditions of human survival

УДК 32.019.51

УКРАЇНЬСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СВІТОГЛЯДНИЙ КОНСТРУКТ

Н. Ю. КРИВДА, доктор філософських наук, професор кафедри української філософії та культури

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. Головною передумовою консолідації українського соціуму має стати розбудова громадянського суспільства, яке знівелює значення лінійних етнічних наративів, поставивши на їх місце розлогу сітку колективних ідентичностей, з розлогою сіткою конфліктних вузлів та розшаруванням суспільних інтересів, за якими не можливо буде виділити єдиної групової лінії розриву інтересів та відповідно здійснити ескалації конфлікту. На тлі такої мережевої сітки та у підсумку діалогу центру з регіонами (і навпаки) та етнокультурними спільнотами може постати сучасна українська ідентичність.

Ключові слова: етнічний принцип, колективна ідентичність, українська ідентичність, конфлікт, маніпулятивна стратегія, символічна політика